

Boda Mihály:

AZ ERKÖLCS ÉS A MORÁL KATONAI JELENTŐSÉGE

Mire jó a katonai cselekvés erkölcsi és morális nézőpontja?

ÖSSZEFOGLALÓ: *A katonai, illetve az erkölcsi és morális szempontok összetett viszonyban állnak egymással, ugyanis legalább kétféleképpen kapcsolódhatnak egymáshoz. Az első, jobban érzékelhető viszonyban az erkölcsi és morális elvárások korlátozzák a szűkebben vett katonai szempontok érvényesülését, csökkentve ezzel a katonai cselekvés hatékonyságát. A második, sokszor háttérben maradó, ám ennek ellenére legalább olyan fontos viszonyban az erkölcsi és a morális szempont teszi lehetővé a katonai cselekvést, illetve a zajló katonai cselekvés során növeli annak hatékonyságát. A tanulmány a tágabb probléma exponálása mellett a „Mire jó a katonai cselekvés erkölcsi és morális megítélési szempontjai alkalmazása?” kérdésre igyekszik választ adni.*

KULCSSZAVAK: *katonai etika, katonai erények, igazságos háború elmélete*

A PROBLÉMA

A katonai cselekvést (legalábbis a háború vonatkozásában) legalább háromféleképpen lehet megítélni, egyrészt a szakmai tartalma, másrészt politikai célja és következménye, végül pedig az erkölcsi és morális tartalma alapján. A szakmai megítélés alapvető, de nem kizárólagos szempontja az, hogy a katonai cselekvés mennyire felel meg a harcászat és a hadászat szabályainak. A politikai megítélés szempontja az, hogy a katonai cselekvés mennyire segíti elő az államérdeket. Az erkölcsi és morális megítélés alapja pedig a cselekvő erényessége és a cselekvés igazságossága. A háromféle megítélés alapján a katonai cselekvés egyaránt lehet jó vagy rossz, de amíg a politikai megítélés szempontjából a katonai cselekvés jósága vagy negatív volta attól függ, hogy egy másik dolgot, az államérdeket, előmozdítja-e, vagy sem – azaz, hogy a katonai cselekvés hasznos-e, vagy haszontalan az államérdek megvalósítása szempontjából –, addig a szakmai, illetve az erkölcsi és morális megítélés szempontjából a katonai cselekvés harcászati és hadászati helyénvalósága, erényessége vagy igazságossága nem valami más tekintetében való jóságot jelenthet, hanem önmagában vett jóságot foglal magában.

Például a túlerejű támadással szemben a félelmet legyőző, a helyzetben szakmailag elvárható módon helytálló és ezáltal a politikai-védelmi célt elérő katonai cselekvés politikai szempontból hatékony, mivel eléri a politikai célt (a védelmet), szakmai, illetve erkölcsi és morális szempontból önmagában jó, mivel a szakmai szempontból megfelelő módon reagál az ellenség tevékenységére, erkölcsi és morális szempontból pedig bátor.

A katonai cselekvés megítélésének ez a három szempontja első pillanatra három teljesen különböző és egyenrangú szempontnak tűnik, azonban ez nem teljesen van így. Egyrészt a 19. század elejétől kezdve egyre többen felhívták arra a figyelmet, hogy a háború a politika

folytatása más eszközökkel,¹ azaz, hogy nincs olyan háború, amelyet a szakmai megfontolások mellett ne vezérelnének egyben politikai elképzelések is. A katonai cselekvés megítélése esetében így a szakmai és a politikai szempontok nem választhatók el teljesen. Kettejük viszonyával a továbbiakban nem foglalkozom, sőt egyetlen szempontként fogom kezelni őket. Hívjuk ezt a teljesen szét nem választható szempontot, a helyzetet leegyszerűsítve, katonai szempontnak!

Másrészt, a tanulmány szerzője évek óta tart katonai etikai kurzusokat a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán. A kurzusok során azt tapasztalta, hogy a tisztjelöltek egy jelentős része a katonai cselekvés megítéléséért elsősorban vagy kizárólagosan a katonai szempontot tartja alkalmazandónak, az erkölcsi és morális szempontot pedig másodlagosnak, vagy adott esetben a szakmai hatékonyságot csak korlátozó szempontnak. A tapasztalatok felvetették a kérdést: milyen viszony van a katonai cselekvés katonai, illetve erkölcsi és morális megítélése között?

A probléma további megértéséhez nézzünk két példát. Az első példa alapját Oroszország nem deklarált kelet-ukrajnai katonai beavatkozása nyújtja. A példa kedvéért tegyük fel, hogy egy állam vezetése háborút kíván indítani az egyik szomszéd állam ellen, amivel sértene a megtámadott állam politikai szuverenitását és területi integritását. A háborúval az agresszor komolyan elősegítené az állam érdekének legalább rövid távú kielégülését, például egyesítené nemzeti bázisát adó lakosságát a szomszéd állam hasonló nemzetiségű lakosságával. A háború ugyanakkor háborús agresszió lenne, azaz nem felelne meg a háborúindítás morális szabályainak. Milyen döntést kell hoznia a támadni kívánó állam politikai és katonai vezetőinek ebben az esetben? A katonai megítélési szempont kizárólagos érvényesítése alapján a támadás mellett kellene döntenie. Pontosan úgy, mintha a szomszédos terület semmilyen állam tulajdonában nem állna, és azon nem élnének a szomszéd állam állampolgárai. Természetesen nem lényegtelen, hogy a többi állam mit reagálna az agresszív háborúra, azonban mivel a többi állam véleményének a figyelembevétele már valamilyen formában az erkölcsi és morális nézőpont alkalmazását jelentené, ezért ezt most hagyjuk figyelmen kívül.

A második példa alapja a civilek katonai célú felhasználása: Szaddám Huszein előszerepével telepítette katonai objektumait a civilek lakta városrészekbe, Szlobodán Milosevics pedig civileket kényszerített a belgrádi televízió stratégiai fontosságú épületébe.² Tegyük fel, hogy egy már zajló háború során az ellenség egy fontos katonai objektumát (például kommunikációs központját) egy civilek által sűrűn lakott városi kerületbe telepítette, vagy éppen civileket kényszerített a katonai szempontból fontos objektumaiba vagy az objektum köré. Az objektum támadása és működésékeptelenné tétele jelentősen könnyítené az ellenséggel folytatott harc sikeres megvívását a baráti erők számára. Az objektum támadása ugyanakkor csak nagyszámú civil áldozattal járó művelet keretében lehetséges. Milyen döntést kell ilyen esetben hoznia a baráti katonai vezetőknek? A katonai megítélési szempont kizárólagosságát feltételezve a válasz adja magát: az ellenség katonai objektumát éppúgy meg kell támadni, mintha az a civil lakosságtól távol helyezkedne el, és így a támadás során semmilyen civil áldozattal nem kellene számolni. Kizárólagosan a katonai szempontokat alkalmazva tehát teljesen mindegy, hogy a támadás civil áldozatokkal jár, a lényeg az ellenség katonai objektumának a megsemmisítése. Természetesen nem lényegtelen, hogy az eltervezett támadás előreláthatólag milyen mértékű civil áldozatokkal járna, azonban mivel ennek a szempontnak

¹ Carl von Clausewitz: A háborúról. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1961, 56.

² Michael Skerker: Just War Criteria and the New Face of War: Human Shields, Manufactured Martyrs, and the Little Boys with Stones. *Journal of Military Ethics* (3), 2004, 29.

a figyelembevételére már az erkölcsi és morális szempont alkalmazását jelentené, ezért ezt most hagyjuk figyelmen kívül.

A katonai megítélési szempont kizárólagosságának a tézise azonban több alapon is problémát vehet fel. Lehetséges arra hivatkozni, hogy a katonák nem csupán katonák, hanem civilekhez hasonlóan emberek is, így a kiemelten emberi szempontokat is figyelembe kell venniük. Ennek az elképzelésnek az értelmében a katonai, illetve az erkölcsi és morális szempontokat egyaránt alkalmazni kell, még akkor is, ha azok szemben állnak egymással; a szempontok szembenállását pedig fel kell oldani, például úgy, hogy a katonai szempont alkalmazását erkölcsi és morális szempontból való jóváhagyáshoz kapcsoljuk. A két szempont viszonyának ezen értelmezésében a katonai szempont alkalmazását az erkölcsi és morális szempont korlátozza.

Lehetséges egy olyan álláspont is, amely szerint a katonai szempont az erkölcsi és a morális szempont részét képezi, mivel az erkölcsi és morális szempontból vagyunk képesek meghatározni azokat a célokat, amelyeket a katonai cselekvésnek a katonai szempont érvényesítésével el kell érnie. Például ahhoz, hogy a hadsereget be lehessen vetni, szükséges annak megállapítása, hogy mi alkot olyan erkölcsi és morális szempontból fontos célt, amiért érdemes a hadsereget alkalmazni. Ezen elképzelés szerint a katonai szempont elősegíti az erkölcsi és morális szempont érvényesülését, és az erkölcsi és morális szempont egyféle perspektívát kínál a katonai szempont alkalmazásához.

Végül, lehetséges egy harmadik álláspont is, amely szerint az erkölcsi és morális szempont nem korlátozza a katonai szempontot, de nem is foglalja azt magában, hanem elősegíti annak érvényesülését, azaz a helyesen alkalmazott katonai szempont magában foglalja az erkölcsi és morális megítélési szempontot. Ez volt Clausewitz álláspontja is, aki szerint a katonák fizikai feladat-végrehajtása nem képzelhető el az erkölcsi és morális feltételek megvalósulása nélkül.³ Az alábbiakban az utóbbi nézetet mutatom be részletesen.

AZ ERKÖLCSI ÉS MORÁLIS MEGÍTÉLÉSI SZEMPONT

Amikor a felnőtt emberek a mindennapjaik során véleményt alkotnak és értékítéletet hoznak egy cselekvésről, akkor úgynevezett mindennapi erkölcsi és morális ítéletet fejeznek ki. Minden ember él ilyen ítéletekkel, amelyek fontos összetevőit képezik annak a folyamatnak, amely során indokolják a saját tetteiket.

Amikor ezekre az erkölcsi és morális ítéletekre vagyunk kíváncsiak, akkor végezhetünk közvélemény-kutatást, vagy valamilyen egyéb módon készíthetünk statisztikát az emberek erkölcsi véleményéről. A közvélemény-kutatással és a statisztikával leírjuk az adott embercsoport, közösség vagy társadalom erkölcsi és morális értékeit. A leírt értékek azonban sem az adott embercsoport tagjai, sem mások számára nem szolgálnak előírásul. A helyzet ahhoz hasonló, mint amikor az antropológus elutazik Dél-Amerikába az Amazonashoz, hogy egy kannibál törzs értékeit tanulmányozza és írja le. Tegyük fel, hogy az antropológus leírja többek között, hogy a törzs értékesnek tartja az emberhús fogyasztását. Ezzel azonban nem írja elő senkinek – sem a törzs tagjainak, sem másoknak –, hogy egyenek emberhúst, hanem csupán rögzít egy tényállást.

A vizsgálatunk tárgyát képező erkölcsi és morális megítélés nem a mindennapi erkölcsi ítéletek körébe tartozik, hanem jellegét tekintve elméleti – filozófiai, etikai vagy

³ Clausewitz: i. m. 196–211.

katonai etikai – megítélés. Az ilyen megítélés alapvetően a hadtudományi és a katonai etikai gondolkodás hagyományára támaszkodik, például arra, hogy mit gondolt Szókratész, Platón, Arisztotelész, Frontinus, Vegetius, Machiavelli, Zrínyi, Clausewitz vagy az idősebb Moltke a bátorságról. Az említett szerzők nem csupán megfogalmazták, hogy szerintük a bátorságnak ezt vagy azt a fogalmát kellene elfogadni, és a katonákkal a kiképzésen és egyéb felkészítésen elsajátíttatni, hanem utaltak az elképzelés gyakorlati eredetére, vagy érveket is megfogalmaztak az álláspontjuk mellett. A szerzők így mintát állítottak a mindennapi megítélés számára is, előírták azt, hogy miként kell megítélni a katonai cselekvést erkölcsi és morális szempontból.

Az elméleti erkölcsi és morális megítélés előíró jellegében hasonlít a szakmai megítélésre.⁴ Amikor taktikai vagy stratégiai szempontból elemzünk hadmozdulatokat, csatákat vagy háborúkat, akkor nem csupán leírjuk a csapatok mozgását és rögzítjük a tényeket, hanem ezen túl olyan ítéleteket is megfogalmazunk, amelyek jónak vagy rossznak minősítik a csapatmozgást vagy az előállt tényállást. Az így meghozott értékítéletet a hadtudományban fellelhető taktikai vagy stratégiai érvekkel támasztjuk alá. Például úgy értékelhetjük az idősebb Moltke hadmozdulatait a königgrätzi csatában, hogy Moltke, számítva az osztrák parancsnok, Benedek Lajos defenzív hadvezetésére, a rendelkezésre álló három német hadsereget koncentrikus vonalakon mozgatva, több oldalról támadta meg az osztrákokat. Moltke hadmozdulatait szakmai szempontból jónak, míg Benedek hadmozdulatait rossznak ítélni, mert ebben a helyzetben Benedeknek az úgynevezett belső stratégiai vonalakon kellett volna mozgatnia egységeit – mint ahogy azt II. (Nagy) Frigyes tette 1756–57 során a harmadik sziléziai (vagy más néven hétéves) háborúban a szászokkal, az osztrákokkal, a franciákkal és az oroszokkal szemben.⁵

A KATONAI CSELEKVÉS ERKÖLCSI ÉS MORÁLIS MEGÍTÉLÉSI SZEMPONTJAI

Az eddigiek alapján ugyan úgy tűnhet, hogy az erkölcsi és morális szempont egységes szempontot takar, azonban ezek különböznek egymástól; látszólagos egységük csupán a katonai szemponttal való feltételezett és közös szembenállásukból származik. Az erkölcsi szempont igen közel áll a mindennapi élethez és a cselekvések mindennapi megítéléséhez, mivel az alapja a tapasztalatokra adott többé vagy kevésbé tudatos egyéni reflexió. Például a bátorságnak az a fogalma, amely szerint a bátor katona a kiképzett és felkészített katona, mivel a kiképzéssel megszerzett felkészültségével képes egy helyzet veszélyességét mérsékelni, és így hatékonyan cselekedni, először Platón *Lakhész* című írásában található meg,⁶ és minden bizonnyal szoros kapcsolatban áll Szókratész, Platón és a görögök falanxharcok során szerzett tapasztalataival. Ezzel szemben a morális megítélési szempont jóval távolabb áll a mindennapi élettől és a tapasztalatoktól, alapvetően a gondolatok és ideálok világából származik. Például amikor Isten akaratát, a természeti törvényeket vagy az emberi jogokat használjuk megítélési szempontként, akkor morális szempontokat alkalmazunk, mivel ezek érvényességét alapvetően érvek segítségével lehet belátni. A közös emberi természetnek mindig szerepe volt a (katonai) cselekvések értékelésében, a gondolkodás története során

⁴ Michael Walzer: *Just and Unjust Wars*. Basic Books, New York, 2006/1977, 13–16.

⁵ Liddell Hart: *Stratégia*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2002, 228–229.

⁶ Platón: *Lakhész* 181E–182D. In: A nagyobbik Hippiász, A kisebbik Hippiász, *Lakhész*, Lüsizsz. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2003, 93.

azonban változtak (vagy gyarapodtak) azok az érvek, amelyek meggyőzhetnek bennünket egy ilyen megítélési szempont létéről és jelentőségéről.

A katonai cselekvés erkölcsi megítélési szempontjai a katonai erények, morális szempontjai pedig a háborús igazságosság szabályai. Amennyiben a katonák erényesen és igazságosan folytatják a tevékenységüket, akkor cselekvésük az erkölcsi és morális szempontból pozitívan értékelendő, amennyiben nem, akkor negatívan. A katonai erények az egyes katonák személyiségének tanulással elsajátítható jegyei, amelyek önmagukban, illetve a társadalom érdeke és a közjó megvalósításának eszközeiként is pozitív erkölcsi értékkel rendelkeznek.⁷ A legfontosabb katonai erények a bátorság, a becsület és a hűség.⁸ Az igazságosság szabályai alapján azok a tettek értékelhetők morálisan pozitívan, amelyek megadják valakinek azt, ami jár neki, és nem adják meg azt, ami nem jár neki. A háborús igazságosság legfontosabb szabályai a katonai műveletek felvállalásának, folytatásának és lezárásának a szabályai.⁹

A HADTÖRTÉNELEM TANÚSÁGA

Mielőtt rátérünk a katonai, illetve az erkölcsi és morális megítélési szempontok viszonyának a tárgyalására, érdemes megnézni, hogy miként álltak hozzá az államok és a katonai vezetők az erkölcsi és morális szempontokhoz a történelem során. A hadtörténeti példák leírásából ugyan nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket, azaz nem mondhatjuk, hogy ha ők így csinálták, akkor nekünk is így kell, azonban jobban megérthetjük az erkölcsi és morális szempontok jelentőségét és helyét a katonai döntéshozatalban.

A hadtörténelem tanúsága szerint a háborúknak és más fegyveres konfliktusoknak sok esetben nem csupán természeti, biológiai vagy gazdasági mozgatórugói voltak, hanem a háborúk deklaráltan rendelkeztek valamilyen céllal is. Ezek a célok adták a háborúk értelmét, vagy más néven ideológiáját. A háború tudattalan jellegű természeti, biológiai vagy gazdasági mozgatórugóival szemben az ideológia tudatosan meghatározott célokat foglalt magában. A háború ideológiájának az volt a szerepe, hogy igazolja a saját alattvalók/állampolgárok és más államok előtt a háború indítását és viselését. Természetesen ezeknek a tudatosan meghatározott céloknak az őszinteségében sok esetben (joggal) lehet kételkedni, azonban a háborút igazoló célok megfogalmazásának igénye önmagában is felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy az erkölcsi és morális megítélési szempontoknak komoly jelentősége van. Nézzünk néhány példát.

Az első ahhoz a kérdéshez kapcsolódik, hogy vajon mi vezette az Oszmán Birodalmat az európai hódításokra és a Magyar Királyság részbeni meghódítására. Az Oszmán Birodalom terjeszkedése mögött legalább három különböző ideológia húzódott meg. Az első az iszlám szent háború ideológiája, második az „aranyalma” ideológiája, a harmadik pedig a magyar Szent Korona eredetének iszkenderi hagyománya. A vallásháború ideológiája szerint az Oszmán – mint a legnagyobb iszlám államot uraló – dinasztia hatalomgyakorlása azonos az iszlám kormányzati funkció gyakorlásával, így az oszmán uralkodók nem csupán a saját dinasztikus hatalmukért, hanem egyben az iszlám sorsáért is felelősséggel tartoznak. Másként fogalmazva: az oszmán uralkodók Allah földi helytartói, és ebben a minőségükben feladatuk az iszlám hit terjesztése, ami egyben a dinasztikus sikereiknek a feltétele is.

⁷ Vö. Arisztotelész: Nikomakhoszi etika. (Ford.: Szabó Miklós.) Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987, 5–53.

⁸ Bővebben lásd Boda Mihály: Bátorság és távolság. Hadtudomány (26: különszám), 2016.

⁹ Bővebben lásd Boda Mihály: A katonai vezetés erkölcsi és morális elemei. Hadtudomány, e-szám, 2015, 204–220.

Az „aranyalma” ideológiája az oszmán török harcosok harcosi és hódítói nagyságára, azaz becsületére támaszkodik. Az „aranyalma” megszerzése a „világ” feletti uralmat jelképezi, amelyet az oszmánok először Bizánccal, majd Budával, Béccsel és Rómával azonosítottak. Minél inkább közel kerültek az oszmánok e városok elfoglalásához, annál inkább rendelkeztek hódítói megbecsüléssel (vagy igényelték maguknak ezt a megbecsülést). A terjeszkedést ebben az esetben a megbecsülés megszerzésének a célja indokolta.

Végül, a kora újkori török történetírás úgy tudta, hogy a magyar Szent Korona közvetve Nagy Sándortól származik. Ezt az elképzelést Nagy Sándor neve alapján iszkenderi hagyománynak nevezzük. Az iszkenderi hagyomány mellett alapul véve azt a tényt, hogy a koronát küldő uralkodó hatalommal rendelkezik azon uralkodó állama felett, akinek a koronát küldi, illetve azt a tény is, hogy az oszmán felfogás szerint Nagy Sándor hatalmának örököse az oszmán uralkodó, az oszmán uralkodók indokoltan tartották hatalmuk kiterjesztését a Magyar Királyságra.¹⁰

A második példa II. Rákóczi György 1657-es lengyelországi hadjáratának ideológiája. II. Rákóczi György 1657-ben, a svéd királlyal és a kozák hetmannal kötött egyezségét követően megtámadta a Lengyel–Litván Uniót. Rákóczi a hadjáratot megelőzően 1656 végén nyomtatásban közölte a háború kezdeményezését alátámasztó indokait. A nyomtatvány szerint a lengyelek a múltban és a közeli jelenben is többször felajánlották neki a lengyel koronát, azért, hogy Rákóczi szüntesse meg a harcokat az unió területén, amelyet Rákóczi a támadással 1657-ben elfogadott. Rákóczi lengyel királlyá koronázása esetén a vallásgyakorlás lelkiismereti szabadságát is ígérte a (protestáns) lengyel nemeseknek.¹¹

Végül a harmadik példa a 20. század legnagyobb agresszív háborújának, a második világháborúnak a kirobbanása. Hitler 1939 szeptemberében Lengyelország megtámadását úgy kívánta beállítani országának állampolgárai és a világ államai előtt, mint német önvédelmi háborút. Hitler a német titkosszolgálat embereit lengyel egyenruhába öltöztette, majd a határ német oldalán álló településeket támadott meg velük, összesen 21 helyen. Az egyik leghíresebb támadás a gleiwitzi rádióadót érte, amelyet a „lengyel szabotőrök” elfoglaltak, és lengyel nyelven egy németellenes propagandaszöveget olvastak be.¹²

Számos ehhez hasonló példa található még a háború igazolására. Természetesen az igazolás kísérletének őszintesége sok esetben megkérdőjelezhető. Például Hitler kimondottan keveset adott arra, hogy a „lengyel szabotőrök” támadásának álcája tökéletes legyen, illetve II. Rákóczi György sem teljesen őszintén fogalmazta meg indoklását. Sok igazolási kísérlet ezért nem más, mint a politikusi képmutatás példája. A képmutatásnak azonban, mint az erkölcsileg rossz vagy morálisan igazságtalan tettek szavakkal és tettekkel való elkendőzésének, önmagában is jelentősége van az erkölcsi és morális megítélés szempontjából. A képmutatás ugyanis azt jelzi, hogy kisebb vagy nagyobb mértékben a képmutató is fontosnak tartja az erkölcsi és morális megítélést, hiszen pontosan azért kendőzi el a rossz vagy igazságtalan tetteit, hogy mentesüljön mások erkölcsi és morális szemrehányó vagy elmarasztaló megítélésétől.¹³

¹⁰ Fodor Pál: Magyarország és Bécs az oszmán hódító ideológiában. In: Magyarország és a török hódítás. Argumentum, Budapest, 1991.

¹¹ Kármán Gábor: Bellum Iustum-érvelések II. Rákóczi György háborúiban. Századok 2006, Vol. 140. 939–971.

¹² Tarján M. Tamás: 1939. szeptember 1. A gleiwitzi incidens – a világháború előtti utolsó lépcsőfok. RubiconONLINE. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1939_augusztus_31_a_gleiwitzi_incidens_a_vilaghaboru_elotti_utolso_lepcsufok/ (Letöltés időpontja: 2017. 01. 22.)

¹³ Vö. Walzer: i. m. 19.

MIRE JÓ A KATONAI CSELEKVÉS ERKÖLCSI ÉS MORÁLIS MEGÍTÉLÉSI SZEMPONTJAINAK ALKALMAZÁSA?

Az erkölcsi és a morális szempontokat lehetséges és érdemes is komolyabb mértékben figyelembe venni, mint ahogy azt a képmutató hadvezér/politikus teszi. Vajon miért? A kérdésre adható rövid válasz szerint azért, mert alkalmazásuk növeli a katonai cselekvés harcászati és hadászati hatékonyságát, védi a katonák mentális egészségét, és fenntartja, illetve erősíti a katonák társadalommal való kapcsolatát. Nézzük a rövid válasz kifejtését.

A katonai cselekvés harcászati hatékonyságának növelése

A katonai erkölcsi és morális szempontok alkalmazása, azaz az erényes és igazságos cselekvés közvetlenül és közvetve is növeli a katonai cselekvés harcászati hatékonyságát.

Az erényes viselkedés közvetlenül pozitív kihatással van a katonai cselekvés végkiemenetelére, hiszen az olyan katonai erények, mint a bátorság, a becsület vagy a kitartás hatékonyabbá teszik a katonai cselekvést a harcászati jelentőséggel rendelkező helyzetekben (például a csatában). A bátorság erényének segítségével a katonák elkerülhetik a gyáva viselkedést, ami által nem tudnának részt vállalni a harcból, illetve a vakmerő viselkedést, ami által túlvállalnák magukat és nem lennének alegységük segítségére. A katonai becsületükre gondolva ragaszkodhatnak a bátor viselkedés választásához a nehezebb helyzetekben is. A kitartás erényének segítségével pedig a katonák határozottabban kiállhatnak a korábban meghozott döntéseikért és a kapott parancsok mellett, így képesek jobban ellenállni például a testi-lelki fáradtságnak és a zavaró félinformációknak.¹⁴

Az erényes cselekvés nem csupán közvetlenül, hanem közvetve is pozitív hatással van a katonai cselekvés harcászati hatékonyságára. Az olyan erények ugyanis, mint a hűség (a hazához vagy a bajtársakhoz), a becsületesség és az őszinteség elmélyítik a katonák közötti együttműködést és erősítik a testületi szellemet, amelyeken keresztül pozitívan befolyásolják, azaz növelik a katonai egységek hatékonyságát a harcban. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az együttműködés és a testületi szellem az, ami vezeti a katonai alegységeket, egységeket a katonai parancsnok távollétében.¹⁵

A katonai cselekvés hadászati hatékonyságának növelése

A háborús igazságosság szabályainak betartása növeli a stratégiai hatékonyságot, mivel ez esetben a katonai cselekvés az elengedhetetlen mértéknél jobban nem fordítja a saját, illetve az ellenség civiljeit és katonáit a baráti állam, hadsereg és katonák ellen.

A kortárs háborúk egy részét, a terrorista szervezetek ellen viselt háborúkat szokás negyedik generációs háborúknak nevezni,¹⁶ amelyeknek az egyik fontos jellemzője, hogy ideológiavezéreltek. Az ideológiai dimenziót lehetséges mindkét háborús félhez kapcsolni, bár a nyugati államok és Oroszország által alkalmazott ideológia jelentősen különbözik a

¹⁴ Perjés Géza: A katona becsülete. *Hadtörténeti Közlemények*, 2003. 1. szám, 15–16; J. Carl Ficarrotta: Are Military Professionals Bound by a Higher Moral Standard? *Armed Forces and Society* 1997, 64; Vö. Clausewitz: i. m. 207 és 210–211.

¹⁵ Clausewitz: i. m. 202; Ficarrotta: i. m. 64.

¹⁶ William S. Lind (et al.): *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*. *Marine Corps Gazette*, Oct. 1989, 22–26.

terrorista szervezetek ideológiájától. Amíg ugyanis a közel-keleti terrorista szervezetek ideológiája alapvetően vallásos jellegű, addig a nyugati államoké a háborús igazságosságra, az igazságos háború elméletére épít, Oroszorszáé pedig az államérdek megvalósítását előtérbe helyező realista világlátásra támaszkodik.

A radikális iszlamista terrorista szervezetek a vallásos ideológiát elsősorban a számukra elérhetetlen, de a nyugati hatalmaknál és Oroszországnál rendelkezésre álló haditechnika ellensúlyozására is alkalmazzák. A vallásos ideológia ugyanis alkalmas a fanatizálásra, aminek a segítségével pedig hatékonyan lehet felvenni a (nem konvencionális) harcot a nyugati hatalmak (és talán Oroszország) ellen.

A nyugati hatalmak ezzel szemben az ideológiát elsősorban a terrorista szervezetek elleni speciális háborús stratégiaként alkalmazzák, a populációcentrikus stratégia részeként.¹⁷ A populációcentrikus stratégia alapvető feltételezése, hogy a terrorista szervezetek számára kiemelkedően fontos a menedékkal, étellel, orvosi ellátással és egyéb módon támogató háttérközösség. Ezért a stratégia egyik fontos célja a terrorista csoportokat támogató háttérközösség tagjai szimpátiájának megnyerése, és ezáltal a terroristák közösség általi támogatottságának csökkentése. Ennek egyik eszköze az olyan katonai cselekvések végrehajtása, amelyek erkölcsileg vagy morálisan igazolhatók a háttérközösség tagjai előtt is. Például amennyiben a terroristák elleni (drón)támadásnál a támadás nincs tekintettel a háttérközösség nem terrorista tagjaira, akkor a terroristák közösség általi támogatottságának csökkentése helyett a háttérközösség tagjai várhatóan felsorakoznak a terroristák mögé. Ezzel szemben a háttérközösség tagjainak a kímélése a háborús igazságosság szabályainak betartásával (például telefonhívások vagy *roof knocking* – „tetőn kopogtatás” – figyelmeztetéssel, a támadás megfontolásánál a diszkrimináció és az arányosság elveinek a figyelembevételével), esetleg jó szándékú segítése a háttérközösség tagjait könnyebben fordítja el a terroristáktól. Az ilyen erkölcsi és morális együttműködés az ellenség civiljeinek azt sugallja, hogy a két közösség között igazából nincs komoly ellentét, hogy a két közösség képes lenne egymással, mindenki számára gyümölcsöző békében élni. Ezáltal az erkölcsi és morális szempontok figyelembevétele hozzájárulhat a háború hatékony viseléséhez és sikeres befejezéséhez.

A katonák mentális egészségének védelme

Az erények gyakorlása és a háborús igazságosság szabályainak betartása megvédi a harctevékenységben részt vevő katonákat a harctevékenység által okozott olyan mentális betegségektől, mint például a poszttraumás stressz.¹⁸

A harctevékenység során a katonáknak szembe kell nézniük a saját, a bajtársaik, a civilek és az ellenséges katonák szenvedésével és halálával. Tekintve, hogy az emberek többsége érzékeny mások szenvedésére (képes empatizálni másokkal), illetve hogy a háború tág teret biztosít az emberi szenvedésnek, ezért a katonák szélsőségesen ki vannak téve annak a lelki tehernek (stressznek), amit mások szenvedése idéz elő számukra saját empatikus képességükön keresztül. Amennyiben a katonák nem képesek feldolgozni az eseményeket, akkor szembesülniük kell azok mentális-egészségügyi következményeivel (például a poszttraumás stresszel).

¹⁷ David Galula: *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice*. Praeger Security International, Westport: Connecticut, London, 2002/1964, 50–55.

¹⁸ Shannon E. French: *The Code of the Warrior*. Rowman & Littlefield Publishers, INC., Lanham, 2003, 4–7.

A stressz kezelésének egy formája az erényes és igazságos viselkedés elsajátítása/elsajátíttatása. Az erényes és igazságos viselkedéssel ugyanis a katonák abban a tudatban cselekszenek, hogy a tetteik indokoltak, és így az okozott vagy elviselt szenvedés is indokolt. Ez a tudat megakadályozza a káros mértékű stressz kialakulását, vagy legalábbis csökkenti kialakulásának lehetőségét. Ennek oka a tudat, hogy amit tettünk, az indokolt, amit tettünk, az önmagában véve jó – ez pedig mentális biztonságot és stabilitást biztosít számunkra.

A katonák és a társadalom erkölcsi kapcsolatának biztosítása

A katonai erények gyakorlása és a háborús igazságosság szabályainak betartása azért is jó, mert biztosítják a katonák és a társadalom közötti kapcsolatot.¹⁹ Az erények ugyanis ideális elvárások, amelyek gyakorlását a társadalom várja el a katonáktól, így az erényes viselkedés elősegíti a katonák és katonaság társadalomba való beilleszkedését. Erre azért is szükség van, mert a katonaság és a katonák a sajátos értékeik és viselkedésük miatt (mint például a közösségelvűség, a hierarchikusság, vagy hogy a katonákat emberek ölésére képezik ki) könnyen izolálódhatnak a társadalom más részeitől. Így, amennyiben az erények a társadalom ideális elvárásai a katonai viselkedéssel szemben, akkor az erényes viselkedés gyengíti a katonaság és a katonák izolációs tendenciáját.

Az erények azonban csak elvileg ideális elvárásai a társadalomnak. Azért elvileg, mert az a társadalom, amely már régóta nem szembesült azzal, hogy egy másik állam megtámadja vagy megtámadhatja őt, hajlamos torzán megítélni a katonai erények értékét. Az ilyen társadalomban a katonai erények értéke ugyanis csökken, talán el is tűnik. A jóllét ebben az értelemben nem támogatja a katonai erényeket, és nem értékeli túl magasra a katonai erények gyakorlását.

A jóllétben működő társadalomban is van azonban jelentősége a katonai cselekvés morális megítélésnek, azaz az igazságosság szabályainak. Manapság az európai államok katonái sok esetben nem a saját államhatáraikat védik, hanem emberi jogi (azaz igazságossági) megfontolások alapján más államok területén avatkoznak be a helyi konfliktusokba, vagy tartják ott fenn a békét. Ezeknek az úgynevezett békeműveleteknek a társadalmi megítélési szempontja elsősorban nem a katonai erények, hanem az igazságosság szabályai. A jóllétben élő társadalom természetesen a háborús igazságosság szabályait épp annyira nem ismeri, mint a katonai erényeket, azonban a jóllétben élő társadalom működése számára is elengedhetetlen valamilyen igazságosság gyakorlása (például a saját és privát élet vezetéséhez való jogok igénylése és védelme). Ennek okán a társadalom a békeműveletekről is képes morális ítéletet alkotni, összehasonlítva azt az igazságosság egyéb eseteivel. Egy ilyen kiemelkedően fontos eset az egyéni másvédelem esete, amikor az a kérdés, hogy mikor és milyen mértékben igazságos beavatkozni valakinek abban a szituációban, amikor az utcán egy másik embert egy rabló vagy gyilkos megtámad. Amennyiben például igazságos megvédeni az utcán egy ismeretlen embert az őt megtámadó rablóval vagy gyilkossal szemben, akkor igazságosnak tűnik megvédeni egy másik (nem szövetséges) államot is az őt ért igazságtalan támadással szemben, vagy felszabadítani azt az igazságtalan megszállás alól.

¹⁹ Shannon Vallor: The Future of Military Virtue: Autonomous Systems and the Moral Deskilling of the Military. In: K. Podins–J. Stinissen–M. Maybaum (eds.): 5th International Conference on Cyber Conflict, NATO CCDCOE Publications, Tallinn, 2013.

KONKLÚZIÓ: A KATONAI CSELEKVÉS ERKÖLCSI ÉS MORÁLIS SZEMPONTJAINAK DUÁLIS ALKALMAZÁSA

Abból az álláspontból indultunk ki, hogy a katonai cselekvés katonai szempontja az erkölcsi és morális megfontolásokkal szemben elsődleges vagy kizárólagos a katonai cselekvés megítélésében, és ahhoz jutottunk, hogy az erkölcsi és a morális szempontok elősegítik a katonai szempont érvényesülését, azaz, hogy a helyesen alkalmazott katonai szempont magában foglalja az erkölcsi és morális megítélési szempontokat. Az erkölcsi és a morális szempontokból hozott döntések így ugyan önmagukban értékesek, azonban maguknak a szempontoknak az alkalmazása éppúgy azért jó, mert elősegíti az államérdek hatékony érvényesítését.

A katonai cselekvés erkölcsi és morális szempontú megítélése azonban csak akkor hatékony, ha a szempontok ismerete és aszerint való cselekvés ténylegesen elvárható a katonai cselekvést végrehajtóktól. Az erkölcsi és morális ítéletalkotás így feltételezi az ítéletalkotási szempontoknak a katonai képzésben való oktatását, gyakorlását és elsajátítását. Így a katonai cselekvés erkölcsi és morális szempontjainak alkalmazása kettős, éppúgy helye van a katonai cselekvés megítélésében, mint a katonai cselekvés végrehajtásában.

A duális alkalmazás egy következménye, hogy mivel a katonai cselekvés csak a társadalom érdekében (vagy a közjó elérésének céljával) gyakorolható,²⁰ a megítélés szempontjait nem pusztán a katonáknak szükséges elsajátítani, hanem annak a társadalomnak is, amelynek az érdekében a katonai cselekvés történik. A szempontok társadalmi elsajátítása azonban különbözik a szempontok katonai elsajátításától, mivel a társadalom tagjai nem esnek át a katonai erkölcsi és morális (ki)képzésen. A katonai cselekvés erkölcsi és morális megítélésének a társadalom részéről azonban a katonai képzés hiányában is helye van, ha a társadalom számára világos a katonai cselekvés szerepe, illetve ha a megítélés szempontjai (például az igazságosság) közel állnak a társadalomban is elsajátítandó megítélési aspektusokhoz.

Ehhez hasonló szellemben vélekednek némely kortárs nyugati hadseregben is. A brit védelmi minisztérium hadműveletekről szóló kiadványa szerint a brit hadsereg harci erejének három összetevője van: a fogalmi, a fizikai és a morális összetevő.²¹ A fogalmi összetevő a katonai szemléletet és szakmai tudást foglalja magában, amely alapján a katonáknak szemlélni kell a béke és a háború világát; a fizikai összetevő a fizikai kiképzés elveit foglalja össze. A harmadik összetevő a morális komponens, amely maga is három részből áll: az etikai alapokból (*ethical foundation*) (többek között az általános erkölcsi és morális alapokból), a morális összetartósságból (*moral cohesion*) (a harcra való felkészültségből) és a motivációból (*motivation*) (a lelkesedésből). A morális komponens ugyanakkor összességében „a fegyveres komponens legkevésbé kalkulálható aspektusával foglalkozik, az emberi elemmel”.²² A morális komponens által magában foglalt „emberi elem nyeri meg vagy veszíti el a csatákat”.²³ A morális összetevő ezért különösen fontos. Talán érdemes lenne nekünk is még komolyabban venni a katonai cselekvést érintő erkölcsi és morális szempontokat.

²⁰ Vö. Bruce Jennings–Daniel Callahan–Susan M. Wolf: *The Professions: Public Interest and Common Good*. The Hastings Center Report, No. 1. 1987.

²¹ Operations (Army Doctrine Publications), 2–2. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/33695/ADPOperationsDec10.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 01. 22.)

²² I. m. 2–10.

²³ I. m. 2–10.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*. (Ford.: Szabó Miklós.) Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Boda Mihály: *A katonai vezetés erkölcsi és morális elemei*. Hadtudomány, e-szám, 2015.
- Boda Mihály: *Bátorság és távolság*. Hadtudomány (26: különszám), 2016.
- Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1961.
- Ficarrotta, J. Carl: *Are Military Professionals Bound by a Higher Moral Standard*. Armed Forces and Society, 1997.
- French, Shannon E.: *The Code of the Warrior*. Rowman & Littlefield Publishers, INC., Lanham, 2003.
- Fodor Pál: *Magyarország és Bécs az oszmán hódító ideológiában*. In: Magyarország és a török hódítás. Argumentum, Budapest, 1991.
- Galula, David: *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice*. Praeger Security International, Westport: Connecticut, London, 2002/1964.
- Hart, Liddell B. H.: *Stratégia*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2002.
- Jennings, Bruce–Callahan, Daniel–Wolf, Susan M.: *The Professions: Public Interest and Common Good*. The Hastings Center Report, No. 1. 1987.
- Kármán Gábor: *Bellum Iustum-érvelések II. Rákóczi György háborúiban*. Századok 2006, Vol. 140.
- Lind, William S. (et al.): *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*. Marine Corps Gazette, Oct. 1989.
- Operations (Army Doctrine Publications). https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/33695/ADPOperationsDec10.pdf
- Perjés Géza: *A katona becsülete*. Hadtörténeti Közlemények, 2003. 1. szám
- Platón: *Lakhész 181E–182D*. In: A nagyobbik Hippíasz, A kisebbik Hippíasz, Lakhész, Lüsizisz. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2003.
- Skerker, Michael: *Just War Criteria and the New Face of War: Human Shields, Manufactured Martyrs, and the Little Boys with Stones*. Journal of Military Ethics (3), 2004.
- Tarján M. Tamás: *1939. szeptember 1. A gleiwitzi incidens – a világháború előtti utolsó lépcsőfok*. RubiconLINE. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1939_augusztus_31_a_gleiwitzi_incidens_a_vilaghaboru_elotti_utolso_lepcsok/
- Vallor, Shannon: *The Future of Military Virtue: Autonomous Systems and the Moral Deskillling of the Military*. In: Podins, K.–Stinissen, J.–Maybaum, M. (eds.): 5th International Conference on Cyber Conflict. NATO CCDCOE Publications, Tallinn, 2013.
- Walzer, Michael: *Just and Unjust Wars*. Basic Books, New York, 2006/1977.